

* * * Sargetia. Acta Musei Devensis, Deva, XI — XII (1974 — 1975) și XIII (1977)

Fondată în 1937 de dr. doc. Octavian Floca, Sargetia, buletinul Muzeului Județean Hunedoara, numără până în prezent 13 volume. Cu un bogat domeniu de investigație — dar cu predilecție pentru arheologie și istorie —, prestigioasă publicație a adus contribuții de valoare la cunoașterea ținutului hunedorean, precum și a istoriei întregii țări.

În rândurile următoare, dedicate ultimelor volume (care au văzut lumina tiparului în 1976, respectiv 1978), ne vom opri numai asupra acelor materiale care sînt și de profilul revistei SCIVA.

Vol. XI—XII cuprinde două importante rubrici: *Studii și articole* (p. 11—222) și *Comunicări* (p. 225—500); cea de-a doua grupează contribuțiile sesiunilor științifice „Istoria și arheologia Daciei romane” (Sarmizegetusa, 9—11 mai 1975) (p. 225—348), „Tradițiile și continuitate pe meleagurile hunedorene” (Hunedoara, 28 iunie 1975) (p. 351—390), „Deva — trecut și contemporaneitate” (Deva, 17 octombrie 1975) (p. 393—424) și „40 de ani de la încheierea acordului de la Tebea între Blocul Democratic, Frontul Plugarilor, Madosz și Partidul Socialist” (Deva, 5 decembrie 1975) (p. 427—500). Volumul cuprinde nu mai puțin de 75 de studii, articole și comunicări, cele de istorie veche și arheologie ridicîndu-se la un număr de 32.

Varietatea materialului, faptul că acesta este dispersat în diferitele secțiuni ale publicației (p. 11—138, 225—348, 351—355, 393—410), ne obligă a-l prezenta nu în succesiunea paginilor, ci pe probleme.

Vom începe cu materialele de arheologie preistorică. În articolul *Plastica culturii Vinča—Turdaș în colecțiile Muzeului Județean Hunedoara—Deva* (p. 11—18), Mircea Lazăr Dan prezintă câteva figurine zoomorfe și antropomorfe, precum și vase antropomorfe descoperite în așezarea eponimă Turdaș și de la Mintia. Mai amintim comunicarea lui Ioan Andrișoiu, *Mărturii ale dezvoltării societății omenești pe teritoriul Devei, în vremurile străvechi* (p. 393—405); autorul prezintă vestigiile arheologice aparținînd neoliticului, epocii bronzului și primei epoci a fierului, apărute în cercetările, în special din ultimii ani, ale muzeului din Deva.

Epoca dacică este ilustrată mai întîi de două studii semnate de I. Glodariu. În primul, *Vase de argint în tezaurul dacice* (p. 19—34), autorul face o prezentare a descoperirilor (26 exemplare), apoi se oprește asupra citorva probleme: tipuri de vase de argint descoperite în Dacla, datarea acestora, proveniența

lor. În cel de-al doilea, *Comerțul roman și cucerirea Daciei* (p. 237—248), insistă asupra cauzelor de ordin economic ale cuceririi, fără a le nega pe cele de ordin politic și militar. Studiul este însoțit de cinci hărți, pe care sînt marcate descoperirile de ceramică romană, cele de sticlărie romană, de torenică romană, precum și descoperirile monetare (una cu drahmele emise de Dyrhachium și Apollonia, cealaltă cu monedele republicane și imperiale emise pînă în anul 106). În comunicarea *Cunoașterea dacii zăcămintele metalifere de pe cuprinsul Hunedoarei?* (p. 353—355), L. Mărgăritan dă un răspuns pozitiv la întrebare, bazîndu-se pe descoperirile arheologice din așezările dacice; autorul arată că aceasta a reprezentat o premisă pentru dezvoltarea metalurgiei fierului în această zonă în epoca romană. Mai amintim aici *Succinte consideratii privind diferențierea socială în societatea geto-dacică, în perioada Burebista—Decebal* (p. 35—36) de M. Valea și Anghel Nistor.

Cele mai importante și numeroase studii sînt consacrate epocii romane. Acestea privesc în special materiale arheologice descoperite pe teritoriul județului Hunedoara (în special cele de la rubrica *Studii și articole*), dar și probleme de istorie a Daciei romane (cîteva prezentate la sesiunea de la Sarmizegetusa).

Desigur, evenimentul cel mai important din activitatea de cercetare arheologică pe cuprinsul județului Hunedoara în ultimii ani l-a reprezentat reluarea, în anul 1973, a săpăturilor de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa; principalele rezultate ale campaniilor din 1973—1974 sînt comunicate de Hadrian Dalcoviciu și colectivul șantierului (p. 225—231). Descoperirilor — mai vechi sau mai noi — din capitala Daciei romane le sînt consacrate o serie de alte studii sau comunicări. Amintim dintre acestea: Dorin Alicu, *Materiale ceramic de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (I)* (p. 43—49: două antefixe, un cizmet de vas cu inscripție și două fragmente de mortarium cu ștampilă); Adriana Rusu, Emil Nemeș, Constantin Pop, *Bronzuri figurate romane în Muzeul de arheologie din Sarmizegetusa* (p. 101—109: „în dorința noastră de a publica, pe cît posibil exhaustiv, piesele figurate romane turnate în bronz și păstrate în diferite muzee ale țării”; în acest articol este vorba de piese „amintite doar sumar în lucrările de specialitate”); Lucia Teșosu Marinescu, *Ulpia Traiana, metropola cultural-artistică a Daciei romane* (p. 249—253); I. Mitrofan, *Villae rusticae pe teritoriul Sarmizegetusei* (p. 291—297); M. Bărbuleacu, E. Nemeș, *Un relief cu muncile lui Hercule din*

palatul Augustalilor (p. 317—322; citeva fragmente sculpturale cunoscute din săpăturile lui C. Daicoviciu, despre care autorii arată că „nu este vorba de mai multe reliefuli cu diferite scene din isprăvile eroului, ci de un singur mare relief care prezenta probabil toate „muncile” lui Hercules, eventual și alte momente din viața sa”, v. p. 317); Ana Căținaș, *Considerații asupra cultului lui Liber și Libera la Sarmizegetusa* (p. 343—348; pe baza descoperirilor anterioare și reluării săpăturilor în 1973); A. Bodor, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa la umaniștii și cronicarii-istorici medievali* (p. 255—261).

Din domeniul epigrafiei, semnalăm contribuțiile lui I. Plso, *Epigraphica (I)* (p. 57—79; inscripții descoperite în săpăturile din 1973 sau din săpături mai vechi); N. Branga, *Tegulae private din Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (p. 81—100; remarcăm străduința autorului de a identifica numele abreviate de pe ștampile cu diverse personaje cunoscute din inscripțiile aflate în capitala provinciei); V. Wollmann, *Monumente epigrafice „emigrate” din Ulpia Traiana* (p. 307—314). Publicarea, în ultimii ani, a numeroase inscripții descoperite la Sarmizegetusa reprezintă o contribuție importantă la realizarea vol. III/2 din seria *Inscripțiile Daciei romane* a culegerii naționale de inscripții.

Un studiu exhaustiv intitulat *Descoperiri monetare în Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (p. 117—136) semnează Iudita Winkler.

Pentru epoca antică a județului Hunedoara, mai amintim câteva contribuții: L. Mărghitan, *Urme romane pe cuprinsul județului Hunedoara* (p. 37—42); M. Gheorghilă, *Opaițe romane de la Micia* (p. 51—56)¹; I. Andrițoiu, *O monedă bizantină descoperită la Uroi* (p. 137—138; *folles* de bronz de la Iustinian, bătut la Cyzicus); M. Virtopeanu, *Două morminte romane de la Micia* (p. 111—116); Adriana Rusu, *Vestigii dacice și romane în zona Hunedoarei* (p. 351—352); Oct. Floca, *Dozeci ale continuiei locuirii a zonei cetăți Deva, în epoca dacică și romană* (p. 407—410).

Deși în publicația muzeului din Deva precumpănesc materialele legate de cercetările arheologice în cuprinsul ariei în care acesta își desfășoară activitatea, nu lipsesc totuși studiile privitoare la alte județe ale țării sau tratind chiar probleme de istorie a întregii Dacii romane. Astfel, sub titlul *Cu privire la „Dacia Felix”* (p. 233—236), N. Lascu face o trecere în revistă a teoriilor legate de prezența acestei legende pe monedele emise de împărații Declus, Claudius al II-lea Gothicul și Aurelian; contestind explicațiile mai vechi, autorul arată că formula cuprinde un element de caracter politico-administrativ, unul de caracter militar și chiar un element de bun augur².

Contribuții la harta arheologică a Daciei romane aduc Florea Costea, *Prezențe romane în sud-estul Transilvaniei* (p. 277—284); Istvan Ferenczi *Limes-ul Daciei Porolissensis între valea Zagrei și valea Mureșului* (p. 285—289), și Alexandru Matei, *O așezare rurală romană la Chinteni (jud. Cluj)* (p. 299—302). Pentru istoria militară a Daciei romane mai amintim studiul semnat de Doina Benea, *Un medic al Legiunii VII Claudia la Drobeta în timpul războaielor marcomanice* (p. 303—306). Pentru epoca romană, mai semnalăm două studii privind religiile provinciei. Cel al Ioanei Bogdan Cătănicu, *Iconografia zeului Pan pe teritoriul României* (p. 323—330), depășește intrucitva granițele Daciei. Studiul lui Silviu Sanie, *Cultul lui Sol Invictus în Dacia* (p. 331—341), urmărește condițiile răspândirii cultului soarelui în provincia nord-dunăreană, încercând a face o delimitare a dedicațiilor pentru zeul sirian al soarelui de cele ale zeului persan al luminii³.

Arheologia secolelor II—III e. n. mai cuprinde alte două studii tratind, între altele, raporturile dintre dacii dinafara granițelor provinciei și populația provinciei, factor important al continuității și desăvârșirii procesului de romanizare: Sever Dumitrașcu, *Stadiul cercetărilor privind istoria și arheologia dacilor liberi din Crișana* (p. 263—267), și Tiberiu Bader, *Descoperiri de „terra sigillata” în teritoriile situate la nord-vest de Dacia romană* (p. 269—276).

Vol. XIII stringe, mai întâi, sub titlul *Centenarul Independenței de stat a României* (p. 9—129), o serie de contribuții valoroase, dintre care remarcăm pe cea semnată de Istvan Ferenczi, *Unele aspecte geografice ale luptei de independență a dacilor împotriva romanilor (101—102; 105—106)* (p. 13—17). Urmează rubricile *Studii și articole* (p. 131—527) și *Note și discuții* (p. 529—617); în continuare, ne vom opri asupra acelor materiale care tratează probleme de istorie veche și arheologie.

Rubrica *Studii și articole* debutează cu *Cercetări arheologice la Aiton, Cluj-Napoca și Răchifele (jud. Cluj)* (p. 131—147), de Mihai Blăjan și Tiberiu Cerghel (descoperiri din epocile neolitice, bronzului, dacică, romană, prefeudală, feudală; de aceea, considerăm că acest material își găsea mai bine locul la „Note”).

În continuare, I. H. Crișan prezintă *Locul complexului din Munții Orăștiei la civilizația geto-dacică* (p. 149—155), iar I. Ferenczi face o analiză de geografie fizică, dar comportind concluzii de importanță istorică deosebită asupra acelelași probleme: *Observații geomorfologice privind apărarea naturală a complexului cetăților dacice din Munții Orăștiei* (p. 155—169).

În studiul lui Oct. Floca, se susține — pe baza descoperirilor arheologice coroborate cu datele geografului Claudiu Ptolemeu — ipoteza că antica *Singidava* poate fi localizată în cuprinsul orașului Deva de astăzi (p. 171—180).

În continuare, se prezintă alte două importante studii de epocă romană: N. Branga, *Considerații topografice și arhitectonice privitoare la Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (p. 183—190), și D. Protase, *Castre romane cu dublu zid de incintă descoperite în Dacia* (p. 191—202) ⁴.

O problemă de geografie istorică pune L. Mărghițan, *Valea Mureșului — parte integrantă a sistemului de fortificație a Daciei* (p. 203—207); pornind de la afirmația lui Herodot și Strabo că Mureșul s-ar vărsa direct în Dunăre, autorul opinează că eroarea se explică prin faptul că cei vechi credeau că Mureșul și cursul inferior al Tisei (începând de la confluența celor două râuri) formau același râu, iar cursul superior al Tisei (datorită unui cot de 45° pe care-l face înainte de confluență) era afluent al Mureșului ⁵.

Studiile următoare sînt de valorificare a patrimoniului arheologic roman al Daciei Superioare: C. L. Băluță, *Lămpile romane din Muzeul județean Hunedoara — Deva* (p. 209—228); M. Bărbulescu, *Capitelluri romane din Dacia intracarpatică* (p. 229—261); studiu valoros, căruia i se poate reproșa doar limitarea la Dacia de Sus; dar el va avea desigur meritul de a stimula publicarea descoperirilor similare din toată provincia); Dorin Alicu — Sanda Alicu, *Un cadran solar fragmentar descoperit la Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (p. 263—265); Iudita Winkler — Mircea Dan Lazăr, *Emblema Legiunii a XIII-a Gemina pe un fragment de umbo* (p. 267—276) (placă de bronz ornamentată, descoperită la Vinerea, jud. Alba; autorii fac analogii între această piesă și *umbones* descoperiți în Tamisa și la Vindonissa).

În *Observații privind zidurile cu mortar din cetățile dacice hunedoare* (p. 277—284), R. Popa opinează că zidurile cu mortar din cetățile de la Bănița și Piatra Roșie nu pot fi

atribuite dacilor (care n-au folosit această tehnică), ci sînt refaceri din perioada de început a feudalismului ⁶.

Semnalam în continuare cinci interesante materiale grupate sub titlul *Note și discuții*. Reluînd o inscripție mai veche ⁷, R. Ardevan identifică numele unui nou augustal la Sarmizegetusa (p. 535—538). Adriana Rusu prezintă *Un mormînt roman descoperit la Uroi (județul Hunedoara)* (p. 539—542), iar C. Pop, *Statui imperiale de bronz la Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (p. 543—547) (parte dintr-o lucrare mai vastă privind statuile de bronz din Dacia romană).

Cum bună parte din materialele publicate în volumele de pînă acum ale Sargeției se află în muzeul din Deva, considerăm binevenit studiul lui I. Andrișoiu, *Constituirea și dezvoltarea colecției de arheologie a Muzeului județean Hunedoara—Deva* (p. 549—550).

De deosebit interes ni se pare publicarea unor *Documente privind monumentele arheologice romane de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (p. 561—571), de I. Pleșa și Oct. Rotar; dacă unele privesc inscripții, deja cunoscute ⁸, la p. 565 este redat un desen cu un vultur ținînd în ghiare un patruped, ceea ce ne amintește de divinitatea siriană Turmasgadis, prezentă pînă acum în Dacia cu patru descoperiri sigure ⁹.

Chiar și o enumerare sumară a studiilor publicate în aceste ultime volume arată varietatea preocupărilor arheologilor de investigare a istoriei vechi a României. Prin importanța subiectelor tratate, și aceste volume ale Sargeției depășesc nivelul unei publicații de muzeu județean.

Remarcăm totodată că ele cuprind în încheiere o listă cu abrevieri, precum și faptul că fiecare articol este însoțit de un rezumat într-o limbă de circulație internațională.

Încheind, am arăta că se impune totodată pentru colectivul muzeului din Deva, precum și pentru toți cercetătorii arheologiei ținuturilor intracarpatiche, extinderea preocupărilor către secolele IV—X, mai puțin cercetate și mai rar prezentate în paginile Sargeției.

Constantin C. Petolescu

¹ Autoarea omite să arate că este vorba de materiale ieșite din săpăturile din terme; pentru raportul de săpături, vezi *Cercetări arheologice*, I, 1975 (volum publicat de Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România).

² Nu trebuie scăpat însă din vedere caracterul propagandistic al emisiunilor monetare. Pentru Dacius, legenda amintită semnifică restabilirea situației provinciei de către acest împărat, pe care o inscripție de la Apulum îl numește *restitutor Daciarum* (CIL, III, 1 176; vezi și M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 442). Înrîngerea goșilor de către Claudiu al II-lea a avut desigur urmări pozitive și pentru Dacia, eventual reînălțarea dominației romane după pierderile teritoriale din timpul lui Gallienus (Eutropius, IX, 8, 2: *Dacia... amissa est*). În sfîrșit, despre Aurelian ne informează tot Eutropius (IX, 13, 1): *Romanam ditionem ad*